

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА “ТАРБИЯ” ФАНИНИ ЎҚИТИШГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР ВА ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

А. Утамурадов

Ўзбекистон Миллий университети профессори

А. Ташанов

Ўзбекистон Миллий университети доценти

АННОТАЦИЯ

Мақолада Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимида янги тарбия фанининг жорий этилиши, унинг ҳуқуқий-меъёрий асослари, ижтимоий-тарбиявий масалалари таҳлил қилинган. Тарбия фанини ўқитишда профессор-ўқитувчиларга қўйиладиган талаблар, уларнинг замонавий педагогик компетенциялар билан мувофиқлиги ўрганилган. Шунингдек, бу борада миллий ва хорижий тажрибалар, айниқса инновацияларга алоҳида эътибор қаратилган.

Калит сўзлар: таълим, олий таълим, “Тарбия” фани, ўқув жараёни, тарбия жараёни, профессор-ўқитувчи, талабалар, талаблар, компетенциялар, инновациялар.

ABSTRACT

The article analyzes the introduction of a new academic discipline into the system of higher education of the Republic of Uzbekistan, its legal framework, social and pedagogical issues. The requirements for professors and teachers in teaching the subject of education, their compatibility with modern pedagogical competencies are being studied. Particular attention is also paid to domestic and foreign experience in this area, especially innovative.

Keywords: education, higher education, subject "Education", educational process, educational process, faculty, students, requirements, competencies, innovations.

Мамлакатимизда олиб борилаётган таълим ислохотлари, илм-фан, технология соҳаларида эришилаётган ютуқлар узлуксиз таълим тизимининг барча босқичларида ўқитилаётган фанларни оптималлаштириш ва янги фанларни ўқитишни

тақозо этмоқда. Бу каби ўқув фанларининг ўқитилишидаги талаблардан энг муҳими – уларнинг мазмунида мавжуд илмий билимлар ўз ифодасини топибгина қолмай, шу билан бирга мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларни мазмун-моҳиятини хусусан таълим соҳасида олиб борилаётган давлат сиёсатининг асосий тамойилларини ҳам очиқ бериш ҳисобланади.

Президентимиз мамлакатимиз мустақиллигининг йигирма тўққиз йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги нутқида Ўзбекистонда янги бир уйғониш – Учинчи Ренессанс даврига пойдевор яратилаётганини алоҳида таъкидлаб ўтди. “Халқимизнинг улуғвор қудрати жўш урган ҳозирги замонда Ўзбекистонда янги бир уйғониш – Учинчи Ренессанс даврига пойдевор яратилмоқда, десак, айти ҳақиқат бўлади. Ҳар қандай мустақил давлат мустаҳкам маънавий пойдеворга эга бўлгандагина юксак тараққиётга эриша олади. Фарзандларимизнинг истеъдод ва қобилияти, эзгу интилишларини тўлиқ рўёбга чиқариш, ижтимоий фаоллигини ошириш, ҳаётда муносиб ўрин эгаллашлари учун барча имкониятларни яратиб бериш бундан буён ҳам бош мақсадимиз бўлиб қолади” Шу мақсадда биз “Узлуксиз маънавий тарбия концепцияси” доирасида умумтаълим мактабларида биринчи марта “Тарбия” фанини жорий этмоқдамиз - деб таъкидлаб ўтган эди.

Дарҳақиқат, узок йиллар давомида тарбия таълимдан бўш вақтида амалга ошириладиган қўшимча юкламага – иккинчи даражали ишга айланиб, узук-юлуқ жараён бўлиб келганлиги ҳамда жамиятнинг педагогик маданияти пасайиб, мактабгача таълим, мактаб педагоглари, ота-оналарнинг тарбияга оид педагогик-психологик билимлари замон талабларига жавоб бермай қолди. Тарбияда йўл қўйилган хатолар асоратлари кундалик ҳаётда, оммавий ахборот воситаларида, ижтимоий тармоқларда кенг муҳокама қилиниб, жамоатчиликнинг ҳақли эътирозларига сабаб бўлди. Масаланинг яна бир томони олий таълим муассасаларида замон талабларига жавоб берадиган, юқори малакали тарбиячи педагоглари тайёрлаш ишининг сустлашиб кетгани билан боғлиқ. Чунки, ёш авлодни тарбиялашда маълум малака ва компетенцияларни эгалламай туриб, бундай масъулиятли ишга киришишнинг ўзи мақсадга мувофиқ эмас.

Шундай бир вазиятда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чоратadbирлар тўғрисида”ги 2019 йил 3 майдаги ПҚ 4307-сонли қарори ижросини таъминлаш, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 31

декабрдаги “Узлуксиз маънавий тарбия концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлар тўғрисида”ги 1059-сонли қарорининг чиқиши бу миллат келажаги, миллат маънавий тараққиёти учун бир ўзига ҳос тарихий воқелик бўлди.

Узлуксиз маънавий тарбия концепциясининг асоси миллий тарбиямиз, Унсур ал Маолий Кайковус, Юсуф Хос Ҳожиб, Абу Райҳон Беруний, Имом Бухорий, Алишер Навоий, Ҳусайн Воиз Кошифий, Абу Наср Форобий, Абдулла Авлоний, Маҳмудхўжа Бехбудий, Абдурауф Фитрат каби улуғ мутафаккирларимизнинг маънавий-илмий меросига асосланган. Айни вақтда дунёнинг ривожланган давлатлари тажрибасида синовдан ўтган замонавий тарбия технологияларидан фойдаланиш Концепциянинг замон билан ҳамнафаслигини таъминлайди.

Узлуксиз маънавий тарбия Концепциясида дунё педагогик тажрибаси ва ютуқларини мужассам этганлиги алоҳида таъкидланди. Жумладан, Европа Иттифоқининг тарбиявий тавсиялари, АҚШ тажрибасидан шахс эркинлиги, тадбиркорлик, муваффақиятга эришишга интилиш, Жанубий Кореяда ёшлар онгига урф-одатлар, ахлоқий идеалларни сингдириш, Япониянинг “характерни шакллантиришга йўналтирилган таълим”, Хитойнинг яхшилик, тўғрилиқ, поклик, донолик ва ишончлиқ каби фазилатларни тарбиялашга қаратилган педагогик тажрибалари ўрганилган.

Концепцияда Ўзбекистонда ёшлар тарбиясини замонавий асосда илмий-технологик ислоҳ қилиш борасида олиб борилаётган ишлар ва уни бугунги кун эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда илмий асосланган таянч компетенциялар, фазилатлар асосида шакллантириш ишига катта аҳамият берилган. Бунинг учун оила, мактабгача таълим, умумий ўрта, ўрта махсус касб-ҳунар, олий таълим муассасалари, маҳаллаларнинг ижтимоий-педагогик ҳамкорликни янги даражага кўтарилади.

Президентимиз Ўзбекистонни ривожланган давлатлар даражасига кўтариш учун фуқароларнинг фаоллигига эришиш муҳим омил эканлигига эътиборни қаратди. Ушбу мақсадни амалга ошириш учун фикрлаши, ҳаётга муносабати бутунлай ўзгача бўлган янги авлодни тарбиялаш, таълим-тарбия бериш вазифаси муҳимдир. Бу борада мамлакатимизда қисқа давр ичида амалга оширилган ишлар, хусусан, мактабгача таълим, умумий ўрта-таълим, олий таълимдаги ислохотлар янги авлодни тарбиялаш асосларини мустаҳкамламоқда. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 6 июлдаги 422-сонли “Умумий ўрта

таълим муассасаларида «Тарбия» фанини босқичма-босқич амалиётга жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори қабул қилинди. Ушбу қарорнинг мақсади Умумий ўрта таълим муассасалари ўқувчиларининг ёши ва психофизиологик хусусиятларини инобатга олган ҳолда уларнинг онгига умуминсоний қадриятлар ва юксак маънавиятни янада чуқур сингдириш, уларни ватанпарварлик ва инсонпарварлик руҳида тарбиялаш, умумий ўрта таълим муассасаларидаги маънавий-тарбиявий ишларни янгича асосда ташкил этиш этиб белгиланган.

Мазкур қарорга мувофиқ, Умумий ўрта таълим муассасаларида «Одобнома», «Ватан туйғуси», «Миллий истиқлол ғояси ва маънавият асослари» ҳамда «Дунё динлари тарихи» фанларини бирлаштирган ҳолда ягона «Тарбия» фани 1 — 9-синфларда — 2020/2021 ўқув йилидан, 10 — 11-синфларда эса — 2021/2022 ўқув йилидан бошлаб фанларга ажратилган умумий соатлар доирасида босқичма-босқич амалиётга жорий этилди. Қарор доирасида 2020 — 2023 йилларда республика олий таълим муассасаларининг «Бошланғич таълим», «Тарих» (мамлакатлар ва минтақалар бўйича), «Тарих ўқитиш методикаси», «Филология ва тилларни ўқитиш: Ўзбек тили», «Ўзбек тили ва адабиёти», «Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими», «Педагогика ва психология», «Диншунослик» ва Исломшунослик (Ислом тарихи ва манбашунослиги)», «Психология (Дин социопсихологияси)» таълим йўналишлари битирувчиларига умумий ўрта таълим мактабларида «Тарбия» фанини ўқитиш ҳуқуқи берилиши юзасидан зарур чораларни кўрсин ва мазкур таълим йўналишлари ўқув режаларига 2020/2021 ўқув йилидан бошлаб тегишли ўзгартиришлар киритишни режалаштирилган бўлиб, бу борада муайян ишлар амалга оширилди.

Бугунги кунда жамиятда ижтимоий бирдамлик ҳиссини мустаҳкамлаш, халқимиз турмушини ҳар томонлама юксалтиришга хизмат қиладиган эзгу ғоялар атрофида ёш авлодни бирлаштириш таълим тизими олдида турган энг долзарб масалалардан биридир. Албатта, бу ўз-ўзидан амалга ошиб қолмайди, бунинг учун аввало мавжуд ҳолатни ҳисобга олган ҳолди тизимли ёндашув зарур. Шунинг учун “Узлуксиз маънавий тарбия концепцияси” доирасида умумтаълим мактабларида биринчи марта “Тарбия” фани жорий этилди. Аввало айтиш керак, бу фан бошқа фанлардан ўзининг интегратив жихатлари билан фарқ қилади. Узлуксиз таълим тизимида мазкур фанни ўқитиш бўйича самарали натижаларга эришиш осон эмас, албатта. Ўқитувчи-педагоглар олдида ҳали жуда катта

ташкилий, педагогик, дидактик, услубий ишларни амалга ошириш вазифаси турибди. Янги авлодга таълим-тарбия беришда энг масъулиятли вазифа ўқитувчи-педагогларимиз зиммасига тушади. “Тарбия” фани қайси фанлар билан узвийлашади, қайси мавзуларга кўпроқ эътибор қаратиш керак? Бугунги замонни ривожлантирадиган фанлар, қандай кадриятлар билан уйғун бўлиши лозим, деган муҳим саволларга эътиборни қаратиш мақсадга мувофиқ бўларди. Агар ўқитувчи-педагогларнинг янги тарбия фанини ўқитишга малака ва кўникмалари оширилмаса, уларни руҳан тайёрланмаса, фан дастури ўз самарасини бериши қийин кечади. Шу нуқтаи назардан тарбия фанини ўқитадиган мутахассис педагог кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш, малака кўникмаларини ошириш биринчи даражали вазифадир.

Олий таълим тизимида тарбия фанини ўқитишнинг мақсади ва вазифалари аниқ белгилаб олинishi лозим. Тарбия фанини ўқитишдан мақсад – талабаларга келажак авлодни маънавий юксак физилатлар эгаси қилиб тарбиялашда инновацион тарбия технологияларини қонуниятларини, жаҳон тарбия концепциялари намуналарининг қиёсий таҳлили, таълим муассасаларида тарбия фанини ўқитишнинг шакл, метод ва воситаларини ўргатишдан иборат. Фаннинг вазифаси эса – талабаларга тарбия фанини ўқитишнинг назарий-илмий, амалий ва методологик асослари ҳақида билим бериш, тарбия фанини ўқитиш ижтимоий зарурат сифатида илмий-амалий асослаш, фанини ўқитишда инновацион таълим технологияларидан фойдаланишнинг сифат самарадорлигини оширишга оид билим, кўникма ва малакаларини шакллантиришдан иборат.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора – тадбирлари тўғрисида”ги қарорида: “Ҳар бир олий таълим муассасаси жаҳоннинг етакчи илмий-таълим муассасалари билан яқин ҳамқорлик алоқалари ўрнатиш, ўқув жараёнига халқаро таълим стандартларига асосланган илғор педагогик технологиялар, ўқув дастурлари ва ўқув-услубий материалларини кенг жорий қилиш, ўқув-педагогик фаолиятга, мастер-класслар ўтказишга, малака ошириш курсларига хорижий ҳамкор таълим муассасаларидан юқори малакали ўқитувчилар ва олимларни фаол жалб қилиш” таъкидланганлиги муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Ўзбекистон Республикаси миллий ва маънавий-маърифий тараққиётининг муваффақиятларини белгилаб берувчи, бу туб вазифаларнинг бош ҳаракатлантирувчи кучи инновацион педагогик технологияларни амалиётга татбиқ этишдан иборат. Бунда

авторитар педагогикадан воз кечиб, инновацион технологиясини қабул қилишимиз керак бўлади. Ҳозирги вақтда Ўзбекистонда таълим ва тарбиянинг бош мақсади ва мазмуни тубдан янгиланди. Шу сабабли, Ўзбекистон Республикасида олий ва ўрта махсус ўқув юртларида инновацион технологияларни самарали жорий этишга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Олий таълим тизимида тарбия фанини ўқитишда қуйидагилар инобатга олиниши лозим:

Биринчидан, тарбия ҳар қандай жамият ва ҳар қандай мамлакат ҳаётида ҳал қилувчи аҳамият касб этади. Ёш авлоднинг, умуман, жамият аъзоларининг тарбияси билан етарлича шуғулланмаган мамлакат турғунлик ва инқирозга маҳкумдир. Негаки, ўсиши ва ривожланиши учун ҳар қандай жамиятда ҳам моддий ва маънавий бойликлар ишлаб чиқариш, тўхтовсиз равишда юксалиб бориши лозим. Бунинг учун ёш авлод моддий ва маънавий бойликлар етиштиришни аجدодлари тажрибаларидан унумли фойдаланиб, улардан ҳам яхшироқ ишлаб чиқара билишлари керак. Ёш авлодда ана шундай моддий ва маънавий қобилиятларни шакллантира билиш учун эса, жамият узлуксиз равишда самарали фаолият кўрсатадиган нафақат тарбиявий ишлар тизимига, балки тарбияни фан сифатида ўқитишнинг зарурлигини тўлақонли англамоқ лозим.

Иккинчидан, тарбия фанини ўқитиш жараёнида талабаларнинг ҳаёти ва фаолиятини педагогик жиҳатдан тўғри уюштириш ғоят муҳимдир. Фаолият жараёнида талаба ташқаридан келаётган ахборот хуружларига, тарбиявий таъсирларга нисбатан маълум муносабатда бўлади. Бу муносабат шахснинг ички эҳтиёж ва хоҳишларини ифодалайди. Психолог ва педагогларнинг тадқиқотлари шахсга ташқи омилларнинг (хоҳ салбий, хоҳ ижобий) таъсири боланинг уларга муносабатига боғлиқлигини кўрсатади. Талабалар фаолиятини уюштиришгина эмас, балки тарбияланувчининг бу фаолиятга нисбатан турли кечинмаларни қандай англаши, баҳолаши, ҳис қилиши, улардан ўзи учун нималарни олаётганлигини билиши зарур. Олий таълим тизимида ўқитиладиган тарбия фанида бўлажак ўқитувчиларнинг маънавий, мафкуравий, ижтимоий, сиёсий, ҳуқуқий билимлар билан қуролланиши зарур. Чунки у ёш авлод онгу тафаккурини, тарбияси ўз билимлари асосида шакллантиради.

Учинчидан, тарбия фанини ўқитиш жараёнида талабанинг онгигина эмас, балки ҳис-туйғуларини ҳам ўстириб бориш, унда жамиятнинг шахсга қўядиган ахлоқий талабларига мувофиқ келадиган хулқий малака ва одатларини ривожлантириш лозим. Бунга

эришиш учун ўқитувчи талабанинг онги, ҳиссиёти, тафаккури ва иродасига таъсир этиб боради. Агар буларнинг бирортаси эътибордан четда қолса, мақсадга эришиш қийинлашади. Тарбия жараёнини ўқитувчи бошқаради, у талабалар фаолиятини белгилайди, уларнинг ижтимоий жараёнда иштирок этишлари учун шарт-шароит яратади.

Тўртинчидан, олий таълим тизимида ўқитилаётган “Тарбия” фанни ўзлаштириш натижасида талаба билиши лозим бўлган билимлар мажмуи ҳам аниқлаштириб олинishi лозим. Тарбия фанининг Давлат таълим стандартлари, ўқув дастурлари, меъёрий-ҳуқуқий асослари, ушбу фанини ўқитишнинг илмий, диний, бадиий ва фалсафий асослари, ўқитишдаги янгича ёндашувлар; Замонавий тарбияшуносликнинг глобаллашув, ўзаро интеграцион ва ахборот технологиялари ривожланган жараёнидаги муаммолари, вазифалари ва уларнинг ечимлари, тарбиявий жараёнлар, уни ташкил этишда миллий тажриба, маънавий меросдан самарали фойдалана олиш ҳамда юксак маънавиятли педогог кадрларни шакллантириш, таълим тизими фаолиятини таъминлашнинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлари, ёшларда ҳуқуқий онг ва маданиятни шакллантириш кабиларни билиши керак.

Бешинчидан, талабалар тарбия фани ўрганиш мавзусига киритган муаммоларини идрок этиш, тарбияни мустаҳкамлашда миллий тарбия мезонларини қўллай билиш, атрофида содир бўлаётган жараёнларга ўз муносабатини билдира олиш, жамият ва инсон ҳаётида тарбиянинг ўрнини англаш ва бугунги кунда таълим тарбия жараёнида содир бўлаётган воқеаларни баҳолай олиш кўникмаларига эга бўлиши керак. Шунингдек, Ўзбекистоннинг таълим-тарбия сиёсатини билиш, тарбия жараёнида маънавий-миллий ва умуминсоний қадриятлар, мезон ва тамойилларлар бўйича ўз қарашларини илмий асослашни ва ифодалашни билиш, миллий тарбия талабларига амал қиладиган фаол ҳаётий дунёқараш каби малакаларга эга бўлиши керак.

Хуллас, таълим-тарбия ҳамжихатликда, ҳамкорликда олиб бориладиган жараён. Бу ерда олий таълим тизимида таҳсил олаётган бўлажак ўқитувчи-мураббийнинг алоҳида, ота-онанинг алоҳида ўрни ва жамоатчиликнинг ҳамкорликдаги вазифалари бор. Шу жиҳатдан қарасак, демак, “Тарбия” фанининг ўқитилиши, самарадорлиги масаласи умумхалқ иши даражасига кўтарилиши зарур. Ўзбекистон келажаги бўлган ёшларнинг истикболи учун астойдил ва ҳамкорликда ишлашимиз керак, деган маънавий талабни умумхалқ ҳаракатига айлантирилса ва ҳар бир педагог ўқитувчи ўзига қатъий вазифа сифатида белгиласа,

“Миллий тикланишдан-миллий юксалиш сари” концептуал ғояни амалга ошириш имконияти ошади.

REFERENCES

1. <http://www.uzdaily.uz/uz/post/6557>
2. <https://lex.uz/docs/4320700>
3. <https://lex.uz/docs/4676839>
4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 6 июлдаги 422-сонли “Умумий ўрта таълим муассасаларида «Тарбия» фанини босқичма-босқич амалиётга жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори <https://lex.uz>
5. <https://lex.uz/docs/3171590>

